

Цілком справедливо написав український філософ І. Мірчук, що в період колективізації «український селянин готовий був вести боротьбу не на життя, а на смерть за збереження принципу приватної власності, як основи західної культури, і вів таку боротьбу: незважаючи на безнадійне для нього становище».²⁷

В 1922 році трударі Ніжинщини врятували мешканців с. Орловки Царицинської губернії від страхотливої голодної смерті. Врятовані селяни так дякували ніжинцям: «Ми, громадяни села Орловки, даємо чесне слово відгукнутися на можливе стихійне лихо, яке може настати для України і подати руку допомоги — відплатити столицею».²⁸

Не дочекались в 1933 році вмираючі від голоду селяни Ніжинщини «відплати столицею», і ми не звинувачуємо в цьому мешканців російських сіл. Не їх вина, що злочинна кліка Сталіна-Молотова заради своїх маячних планів прирекла на смерть наш волелюбний народ.

Володимир СИМОНЕНКО

Джерела та література:

- 1 Іванченко Р. Україна від Кия до Кравчука. — К., 1992. — С. 40.
- 2 Нариси історії Чернігівської обласної партійної організації. — К., 1980.—С. 87—88.
- 3 Філіал Держархіву Чернігівської області (далі ДАЧО) в м. Ніжині. — Ф. — 178. — Оп. 1. — Спр. 3425. — С. 44; Известия (Нежин). — 1922. — 2 июля.
- 4 Знамя Советов. 1920. — 28 січня.
- 5 Філіал ДАЧО в м. Ніжині. — Ф. 891. — Оп. 1. — Спр. 14. — Арк. 64, 65, 67.
- 6 Там само. Спр. 38. — Арк. 43.
- 7 В. І. Ленін. Твори. — Том. 32. — С. 464.
- 8 Філіал ДАЧО в м. Ніжині. — Фр. 891. — Оп. 1. — Спр. 20, л. 4.
9. Сіментов Ю. Я. Яцура М. Т. Красназвччі матеріали з історії Чернігівщини. — К., 1968. — С. 116.
- 10 Філіал ДАЧО в м. Ніжині. — Фр. 891. — Оп. 1. — Спр. 34.— Арк. 30.
- 11 Красное знамя. — 1922. — 11 октября.
- 12 Пролетарская мысль (Нежин). — 1922. — 30 сентября.
- 13 Красное знамя. — 1922. — 28 мая.
- 14 Філіал ДАЧО в м. Ніжин, фр. 891. — Оп. 1. — Спр. 21. — Арк. 6,8.
- 15 Там же. Фр—2. — Оп. 1. — Спр. 247. — Арк. 2.
- 16 Там же. Фр. 1136 — Оп. 2. — Спр. 843. — Арк. 25.
- 17 Там же. Фр. 267. — Оп. 1. — Спр. 220. — Арк. 87.
- 18 Дожилося Україна. — К., 1993. — С. 7.
- 19 Колективізація і голод на Україні (1929—33. Збірник документів і матеріалів. — К., 1992. — С. 416—417.
- 20 Там само. — С. 471.
- 21 Літературна Україна. — 1922. — 7 травня.
- 22 33-ій голод. Народна книга-меморіал. — К., 1991. — С. 530.
- 23 Нове село. — 1933. — 15 жовтня.
- 24 Філіал ДАЧО в м. Ніжині.
- 25 Там само. Фр. 867. — Оп. 1. — Спр. 26.— Арк. 1—4.
- 26 Дожилося Україна. — С. 4.
- 27 Свдокименко В. Ю. Критика ідейних основ україн. бурж. націоналізму. — К., 1972. — С. 222.
- 28 Філія ДАЧО в м. Ніжині. Фр. 891. — Оп. 1. — Спр. 22. — Арк. 17.

ГРАФСЬКИЙ ПАРК

Так його називають зараз. Але у XVIII сторіччі, в XIX і на початку XX були й інші назви: Ліцейський, Графський сади, а також Інститутський парк.

Садово-паркове мистецтво — це створення садів і парків та інших озелених об'єктів з метою задоволення соціально-функціональних, санітарно-гігієнічних та естетичних потреб людини. Регулярні сади з чітким геометричним планом почали виникати у XVIII столітті.¹ Спочатку був вживаний частіше термін сад, а не парк. Так він називався і в Гімназії вищих наук князя Безбородька. Яка ж історія цього чарівного куточка зелених насаджень, які оточують Ніжинську вищу школу — палац науки над Остром. Вона сягає аж у XVII сторіччя.

Графський сад закладений на початку XVIII століття на правому березі річки Остер в передмісті Магерки, Основну територію його складають сад та урочище, що в кінці XVII на початку XVIII століття належали Ніжинському полковнику І. Обі-

довському, племіннику гетьмана Івана Мазепи.² У XVIII столітті цей сад належав графам Вітгінштейнам, зокрема генерал-лейтенанту Вітгінштейну, батьку фельдмаршала, князя Петра Християновича.³ Там був будинок, де жили Вітгінштейни. В ньому в 1787 році зупинялася Катерина II та інші імениті гості з Росії і Європи.⁴

В окремих історичних джерелах знаходимо, що в цьому будинку народився фельдмаршал П. Х. Вітгінштейн. З цим не погоджується Н. М. Кукольник. Він пише, що разом з істориком Д. Бантиш-Каменським він розмову з ним на цю тему і він заперечив це, сказавши, що народився в Україні, але не в Ніжині.

Цей будинок з ділянкою землі Вітгінштейнів придбав у другій половині XVIII століття генеральний суддя Андрій Безбородько.⁵ У цьому саду і була побудована Гімназія вищих наук князя Безбородька. Будинок Вітгінштейнів був перенесений в інше місце. Фундамент його зберігався ще до половини XIX століття.⁶

Знаток пейзажних швейцарських парків граф В. П. Кочубей писав: «Место сие так хорошо, что в здешнем холодном климате покажется оно раем небесным... Удивляюсь, как в Малой России такой сад аглицкий есть».⁷

При Безбородьках цей сад був поділений на дві частини: Ліцейський і Графський сад. Перший знаходився з тильного боку Гімназії вищих наук князя Безбородька і планувався в єдиному комплексі із цим будинком.

Сад існував для прогулянок гімназистів, ліцеїстів та студентів. Відвідування ними його було закладено в режим навчання. Прогулянки здійснювались декілька разів на день: до обіду, перед полуднем і перед сном. У часи навчання Гоголя вони продовжувались до 4-х годин. Весною і восени вихованці цього навчального закладу більшу частину часу проводили в Ліцейському саду. Готувались до занять, читали свої реферати, вірші. Все планування нагадувало їм обстановку поміщицьких садиб, де вони народились і провели своє дитинство.

У Ліцейському саду прямокутна ділянка була оформлена красивими групами дерев: в'яза, дуба, липи. Дерева весь час підстригали, особливо гарно це виходило з липами. Вони мали форми геометричних фігур: куль, кубів, пірамід. У саду були лавочки, бесідки. Цей чарівний куточок справляв сильне емоційне враження на Гоголя іліцеїстів. Тут він прочитав Прокоповичу баладу «Две рыбки». Пізніше той писав Гоголю з Рима: «Ни роскошь этих стран, где я живу сейчас, ни юг, ни чудные небеса, ничто не в силах помешать мне думать о тебе, с кем начался союз под аллеями лип Нежинского сада».⁸

Поет М. Гербель присвятив Ліцейському саду вірш «В дрогу», в якому він писав:

Один я бродил по аллеям пустым
Родного Лицейского сада —
И снова мелькают пред взором моим
Дерева, дорожки, ограда:
 Те самые липы, там ива, там вязь,
 Под лиственной тенью которых
 Так сладко мечталось-дремалось не раз
 Под их нескончаемый шорох.
По прежнему сад был тенист и угрюм
По прежнему веял прохладой
И, полный каких-то таинственных дум,
Навис над высокой оградой.⁹

Ліцейський сад було огорожено і через хвіртку можна було пройти в Графський сад. На відміну від Ліцейського він був відкритий. Його кордоном було озеро, а за ним фіалкова галявина. За нею виднілась Воздвиженська церква — пам'ятка архітектури XVIII століття.¹⁰

В Графському саду на відміну від Ліцейського, вихованці гуляли без наглядачів. Як згадує Н. М. Кукольник, вони «спорудили восени величезну лавочку з дерну, яку назвали Ермітаж. Там «ерміти» читали свої твори, і, чого гріха таїти (адже ви нікому не скажете?), палили, а якщо вже піти на відвертість, там і люб'язно бесідували з двома товстими німфами з Магерок, які служили огороднями в одного господаря».¹¹

Свої неповторні враження про Графський сад залишив і письменник, князь І. М. Долгорукий, який два рази відвідав Ніжин у 1810 і 1817 роках. Він писав, що найкраще місце в Ніжині для прогулянок — Безбородьківський сад. У вихідні дні він був відкритий для прогулянок ніжинців. «У саду — згадував він, — збиралось багато народу, було чимало офіцерів з артилерійської бригади. Грала полкова музика. Під дахом тиністих дерев був майданчик, на якому танцювали вальс, мазурку, попури. Ми так були вражені цим видовищем, цим чудовим вечором, що відмовились їхати, а йшли пішки при місячному сяйві».¹²

З реорганізацією юридичного ліцею в історико-філологічний інститут, Ліцейський сад почали називати Інститутським, а Графський залишив свою стару назву. А на початку XX століття його почали називати парком.

Випускник історико-філологічного інституту професор В. В. Данилов у 1909 році писав, що в інститутському парку багато зелені, великі тіністі дерева: дуби; в'язи, густа ліщина, лоза. Є місця неповторно живописні. М. В. Гоголь милувався цією краєю, адже він був закоханий в природу. «І, мабуть, тут, — пише В. В. Данилов, —десь у потаємному куточку, насамоті, в густо зарослому лозняку, обдумував свою поему «Ганс Кюхельгартен».

Ще в кінці дев'яностих років XIX століття, ніжинці знали дерево, на якому були вирізані Гоголем його ініціали «НВГ». Пізніше це дерево було зрубано.¹³

В час існування Гімназії вищих наук, ліцеїв, цей зелений масив був улюбленим місцем прогулянки ніжинців. Він ще зберігав, хоч поступово у XX столітті втрачав, колишню велич і красу.¹⁴ Чарівна природа його привертала увагу художників і окремі куточки саду і парку знайшли своє відображення на полотнах академіка Федерса і нашого земляка, Народного художника України, почесного громадянина Києва і Ніжина С. Ф. Шишка. Чимало фотографій з краєвидами Графського парку залишив нащадкам заслужений працівник культури України І. Я. Довгоброд.

Коли у 1875 році відкрили Історико-філологічний Інститут, який був закритим навчальним закладом, то Інститутський і Графський сади ніжинці певний час не відвідували. Зараз кордони між цими двома насадженнями зникли і їх називають єдиною назвою — Графський парк. Коли це трапилось невідомо, бо достеменних джерел немає. Можна лише з гіркотою констатувати, що цей чарівний куточок Ніжина втратив свою велич і красу. Багато насаджень знищили в 1917—1920 роках і в період фашистської окупації. Правда, підсаджували нові дерева в 30-х, 40-х роках, а також у гоголівські і шевченківські ювілеї. Треба віддати належне професору І. І. Гордієнку, який залишив про себе добру пам'ять. Під його керівництвом студенти розчистили чагарники, викорчували малоцінні дерева і зробили насадження нових порід у 80-ті роки нашого століття. У наші дні ще частина лип, в'язів, дубів залишилася від гоголівських часів.

Але зараз, хоч його і називають Графським парком, та це звичайний ліс, де давно зникли алеї, доріжки, альтанки, галявини. Залишилися лише стежки, протоптані пішоходами.

Іван КОСТЕНКО

Джерела та література:

- 1 Українська радянська енциклопедія. — К., 1983. — Т. 9. — С. 546.
- 2 Чернігівщина. Енциклопедичний довідник. — К., 1990. — С. 195, 196.
- 3 Н. Кукольник. И. С. Орлай, Лицей князя Безбородко. — Санкт-Петербург, 1859. — С. 9.
- 4 Николай Гербель. Нежин, // Современник. — 1852. — Книга IV. — Т. 32. — С. 11, 12.
- 5 Н. Кукольник. — Названа праця. — С. 9.
- 6 Николай Гербель. — Названа праця. — С. 166.
- 7 Л. А. Пляшко. Город, писатель, время. — К. 1985. — С. 62.
- 8 Там же. — С. 60.
- 9 Н. Гербель. В дорогу. Гимназия высших наук и лицей князя Безбородко. — Санкт-Петербург. 1881. — С. 1.
- 10 Л. А. Пляшко. Названа праця. — С. 63.
- 11 Н. Кукольник. Названа праця. — С. 76.
- 12 Путешествие в Киев князя Ивана Михайловича Долгорукого. Чтение в императорском обществе истории и древностей российских, книга третья. М., 1870. — С. 58, 59.
- 13 В. В. Данилов, Нежин (к столетию со дня рождения Н. В. Гоголя) // Исторический вестник. 1909. — Т. XV. — С. 1172, 1174.
- 14 И. Сребницкая, Нежин, Гимназия высших наук и лицей князя Безбородко. — С.-Петербург, 1881. — С. 22.